SZEMLE

Der Tod und seine Presse, Nachrufe im literarischen Feuilleton der Zwischenkriegszeit, Hrsg. Sabine Eickenrodt, Ethel Matala de Mazza, Berlin, Boston, De Gruyter, 2023 (Literatur- und Wissensgeschichte kleiner Formen, Bd. 6). 274 p. https://doi.org/10.1515/9783111106472

A tanulmánykötet egy olyan műfajra irányítja a figyelmet, amely a modern sajtókultúra egyik legérzékenyebb pontján helyezkedik el: a nekrológra. A gyászszöveg a 19. század végétől a kulturális jelentésalkotás különösen sűrű formájává vált: egyszerre rögzíti egy élettörténet lezárását, és egyszerre nyit lehetőséget a kulturális pozíciók újrarendezésére. A kötet érdeme, hogy a nekrológot nem az emlékezés morális aktusaként, hanem a modern irodalmi nyilvánosság működésének egyik kulcsformájaként értelmezi: olyan sajtóműfajként, amelyben a halálról való beszéd mindig a kulturális önértelmezés aktusa is.

A két világháború közötti német nyelvű sajtó sajátos médiarendet hozott létre, amelyben a kulturális rangsor elsődlegesen a napilapok kulturális rovataiban formálódott. A nagy lapok – mindenekelőtt a *Frankfurter Zeitung* és a *Berliner Tageblatt* – a nekrológot nem pusztán elhunytakról hírt adó szövegtípusként használták, hanem olyan textuális térként kezelték, amelyben a lap saját értékrendjét is láthatóvá tehette. A szerzők nemcsak műveikkel voltak jelen ebben a térben, hanem – a kötet fontos tézise szerint – „saját haláluk narratívájával" is: az, hogy kit, hogyan és milyen terjedelemben búcsúztat a sajtó, egyúttal a kulturális mező térképének újrarajzolása.

A bevezető tanulmány külön hangsúlyozza, hogy a nekrológ ebben a korszakban nem periférikus mellékrovat, hanem performatív szerkesztőségi aktus: a haláleset köré szerveződő diskurzusok értelmező szövegtérként működnek, ahol a búcsú nem pusztán lezárás, hanem döntés arról, milyen szerepet szán a kultúra az adott életműnek. A nekrológ tehát így nem pusztán egyszerű dokumentum, hanem olyan kanonizációs gesztus, amely meghatározza, milyen helyet foglaljon el az elhunyt a kulturális emlékezetben.

Ezt az értelmezési keretet bontja ki a kötet első nagy egysége, *Nekrológok: mintázatok és ellenpontok* (Nekrologien – Muster und Kontrafakturen), amely a műfaj poétikai sokféleségére irányítja a figyelmet. A tanulmányok rávilágítanak, hogy a nekrológ a korszakban nem egyetlen rögzült szövegsémát követett, hanem írói hangok és szerkesztőségi elvárások komplex kölcsönhatásában jött létre. A vizsgált példák között olyan hagyományosabb formákat találunk, amelyek az életút rövid ismertetését kötik össze a jellegzetes pályaértékeléssel; de a korpusz jelentős része már a műfaji kötöttségek fellazítását mutatja. Különösen erős példa a „Totsagen lebt länger" formuláját középpontba állító tanulmány, amely megmutatja, hogy a halál kimondása a *feuilleton* nyelvén nem lezárás, hanem produktív nyelvi aktus: a nyilvánosság számára az elhunyt utóéletének megteremtése is.

A fejezet konkrét írói gyakorlatok révén teszi láthatóvá, hogyan működött a nekrológ mint stílusgyakorlat. Alfred Polgar nekrológjai az irodalmi irónia legkifinomultabb formáit képviselik: a halálról való beszédet távolságtartó, önreflexív szemlélet oldja fel, a gyász alkalom a tárcaszerző saját hangjának demonstrálására. Polgar szövegeiben a halálesemény sosem válik patetikussá; inkább

DOI 10.17167/mksz.2026.2.303-305

stiláris „lebegés” figyelhető meg, ahol a kulturális jelentések nem lezárulnak, hanem újrarendeződnek. Alfred Kerr nekrológjai ezzel éles kontrasztban sokkal határozottabb, ítélkező tónusúak: nála a búcsú a kritikai beszéd folytatása, a nekrológ az utolsó értékítélet műfaja. A harmadik fontos példát Robert Walser egy irodalmi Nobel-díjas szerzőről, Anatole France-ról írt nekrológja jelenti: Walser minimalizmusa, visszafogott, szinte széttöredező mondatformálása a gyász nyelvét az egzisztenciális hiány tapasztalatának szövegszerű megjelenítésévé teszi. A fejezet meggyőzően mutatja meg, hogy a nekrológban miként válik egyedi írói attitűddé a halálról való beszéd módja.

A második fő egység, *Korszakészleletek* (Epochenwahrnehmungen), a nekrológot mint történeti-poétikai „diagnosztikai műfajt” vizsgálja. A tanulmányok azt hangsúlyozzák, hogy a két világháború közötti időszakban a nekrológ valósággal „korszakérzékelő” formává vált: olyan szövegtípussá, amely a kulturális bizonytalanság, az értékvesztés és a változás tapasztalatait sűrítette magába. Itt kerül előtérbe Robert Musil, akinek nekrológjai a modernitás szellemi válságának éles tükrei: Musil számára a halálról való írás nem lezárás, hanem kérdésfeltevés. Milyen mércével ítélhető meg egy életmű egy olyan korban, amelynek saját kulturális tájékozódási pontjai is ingatagok? Musil szövegei azt sugallják, hogy a nekrológ nemcsak az elhunytról szól, hanem a jelenről is: arról, mennyire képes a kultúra önmaga számára stabil értékeket kijelölni.

Hermann Bahr írásai ezzel szemben a nekrológot elsősorban szellemtörténeti műfajként mutatják be. Egy-egy haláleset alkalom arra, hogy egész esztétikai korszakokat foglaljon össze: nekrológjai a 20. század eleji esztétikai mező átrendeződésének kulcsdokumentumai. A fejezet harmadik fókuszpontja a Hugo Ball és Emmy Hennings köré szerveződő avantgárd nekrológkultúra. A dadaizmus nyelvi világát tükröző gyászszövegek azt jelzik, hogy az avantgárd számára a halál nem rituális lezárás, hanem poétikai kihívás: a szétesés, a nyelv radikális kritikája és a határhelyzetek tapasztalata jelenik meg bennük. A halál itt egy esztétikai attitűd önmegerősítése.

A fejezet zárása egy olyan esettanulmány Victor Auburtinról, amely a „professzionális melankólia” fogalma köré szervezi a nekrológok és utószók korpuszát (Schütz, Erhard, *Professionelle Melancholie, Victor Auburtin in Nachrufen und Nachworten*). Azt vizsgálja, hogyan rajzolódik ki Auburtin alakja a róla szóló búcsúszövegek sorozatában: a nekrológok és a későbbi kiadásokhoz írt utószavak nem egyszerűen rögzítik egy életmű lezárását, hanem egy sajátos, melankolikus korszakérzékelést konstruálnak. Auburtin figurája ilyen módon „tünetté” válik: rajta keresztül látszik, miként érzékeli a két világháború közötti irodalmi nyilvánosság a veszteség, a hanyatlás és a folytathatatlanság tapasztalatát. Az írás jól mutatja, hogy a nekrológ és az utószó egymásra épülő sajtó- és könyvműfajként közösen vesznek részt a korszak melankolikus önleírásában.

A harmadik egység, *Bevonások és kizárások* (Einschlüsse und Ausschlüsse), a nekrológ emlékezetpolitikai dimenzióját tárja fel. A fejezet tanulmányai azt vizsgálják, kit és hogyan búcsúztat a sajtó – és kit nem. A nekrológ a sajtó szimbolikus hatalmának egyik legfontosabb tere: egyszerre teremt kulturális rangot és jelöli ki az irodalmi mező peremvidékeit. Gabriele Tergit példái az irodalmi nekrológ mint „metaforma” szerepét világítják meg: a fikcióba ágyazott búcsúztatók a társadalmi láthatóság és láthatatlanság reprezentációi (Casarini, Maddalena, *„Der Nachruf steht schon als Leitartikel im Satz“. Nekrologie in Gabriele Tergits Käsebier-Roman*). Egy tanulmány – Karel Čapek Richard Weinerről írt nekrológja kapcsán – részletesen mutatja be azt, hogyan helyezi el a sajtó a marginális alkotót a kulturális térben (Wutsdorff, Irina, *„Der arme Richard“. Karel Čapeks Nekrolog auf Richard Weiner*). Weiner búcsúztatása egyszerre elismerés és korlátozás: a nekrológ megadja számára a kulturális jelenlét minimális keretét, miközben világossá teszi, hogy helye a periférián marad. A búcsúszöveg ebben az értelemben nemcsak reprezentál, hanem értékel is – ez a kötet egyik legfontosabb sajtótörténeti tanulsága.

Ugyanezt a logikát egy másik irányból Edgar Wallace példája világítja meg, a tömegirodalom és a *feuilleton* viszonyának kontextusában (Matala de Mazza, Ethel, *Ende eines Mordsgeschäfts. Nachrufe auf Edgar Wallace*). Wallace hatalmas népszerűsége ellenére a német nyelvű kultúrkritika gyakran

tartózkodón viszonyult hozzá; a nekrológok azt a kulturális feszültséget teszik láthatóvá, amely a tömegkultúra és a magas irodalom normái között alakult ki. A búcsúzás nyelvében egyszerre jelenik meg az olvasói siker elismerése és a kulturális presztízs fenntartása – ez a kettős kommunikáció a korszak sajtójának fontos működésmódját tárja fel.

A blokk utolsó tanulmánya az angolszász obituary-kultúrát vizsgálja, amelyet a kötet éles kontrasztként állít a német nyelvű *feuilleton* mellé (Schwalm, Helga, *‚Best of …'. Books of Obituaries und literarische Nachrufe in englischen Zeitungen der 1920er und 1930er Jahre*). A brit és amerikai sajtó portrészerű, történetmesélő, sokszor személyes hangú nekrológjai lényegesen eltérnek a német nyelvű, normatívabb, kanonizáló gyakorlatoktól. A kontraszt bemutatása világossá teszi: a nekrológ funkciói, retorikai megoldásai és társadalmi beágyazottsága nem általános érvényűek – a műfaj a médiarendszer sajátosságai szerint alakul.

A *Der Tod und seine Presse* nemcsak tematikus gyűjtemény, hanem a nekrológ sajtótörténeti és irodalmi szerepeinek komplex feltérképezése. A kötet érdeme, hogy a gyászszövegek elemzésén keresztül képes bemutatni a tárca sajátos működésmódját: azt a teret, ahol a kulturális értékek mindennap újratermelődnek, és ahol a sajtó mint intézmény az emlékezet formálásának központi szereplőjévé válik. A kötet tanulmányai összességükben arra mutatnak rá, hogy a nekrológ egyáltalán nem „kisebb forma": ellenkezőleg, a modern sajtó egyik legfontosabb interpretatív aktusa. A *feuilleton* halálról szóló szövegei a kulturális mező szerkezetének pillanatfelvételei: egyszerre dokumentálják a múltat, értelmezik a jelent, és kijelölik a jövőre vonatkozó elvárásokat. A nekrológ ezért – különösen a két világháború közötti időszakban – nem lezár, hanem megnyit: a megértés új tereit nyitja meg, és továbbírja a kulturális emlékezet térképét.

Ujvári Hedvig

Breviarium notatum Strigoniense saeculi XIII. Pars sanctoralis, közreadja Szoliva Gábriel OFM, Budapest, HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Zenetudományi Intézet, 2025 (Musicalia Danubiana, 27). 415 p., Fakszimile 194 p.

Le hasard ne favorise que les esprits préparés.
Pasteur

Szoliva Gábriel 2019 januárjában a zágrábi Érseki Könyvtárban egy zágrábi himnárium töredékei után kutatva különleges jelentőségű felfedezést tett: a könyvtár 129 régi nyomtatványának kötéstábláin sikerült azonosítania a 13. századi kottás esztergomi breviárium második, szentek ünnepeit tartalmazó kötetének (BNS II) 258 töredékét. A magyarországi liturgia- és zenetörténet egyik legfontosabb korai forrása ez. Egyúttal – hazai viszonylatban egyedülálló módon – láthatóvá vált az a folyamat is, amint a 17. század végén egy 600 éves intézmény (a Szent László király által alapított zágrábi püspökség) saját, fölöslegessé vált kódexeiből igényes egyenkötést készíttet nyomtatott könyvei számára, majd több, mint három évszázaddal később – a még mindig létező könyvtár kötései alapján – rekonstruálni lehet egy eredeti kódex leveleinek mintegy 70 százalékát. Ilyen folyamatosan létező intézmény, illetve gyűjtemény a mai Magyarország területén nincs, az pedig a világon is rendkívül ritka, hogy egyetlen kódexből ilyen nagyszámú töredék maradjon fenn. (Svédországban és Finnországban van arra példa, hogy a reformáció során feloszlatott egyházi intézmények kódexeibe egész levéltárakat kötöttek, de egy kódexnek ennyi töredéke abban az anyagban sem lelhető fel.) Szoliva még ugyanabban az évben, a *Magyar Könyvszemle* 3. számában alapos tanulmányt közölt friss kutatási eredményeiről (Szoliva 2019). A felfedezéshez nemcsak szerencse kell, nemcsak szaktudás, hogy a kutató felismerje, hogy mit talált, hanem egy ekkora, külföldön őrzött anyagnál különleges kapcsolatteremtő képesség, céltu-

DOI 10.17167/mksz.2026.2.305-308